

Hagyományteremtő szándékkal indította útjára 2003 telén a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye „Az évszak műtárgya” kamarakiállítás-sorozatát. A sorozat fő célja, hogy rendszeresen a közönség elé tárja a gyűjteményben folyó munka eredményeit: egy-egy újonnan megszerzett, illetve restaurált művet, vagy olyanokat, amelyekről új és bemutatásra érdemes tudományos eredmények születtek.

Vázaformák párbeszéde

Az európai kultúra meghatározó hagyományai közé tartozik az egyszerűsítve görög-rómainak nevezett kultúra. Sokféle hagyatékán túl van egy egészében alapvető fontosságú öröksége is: az eddig ismert ókori kultúrák között egyedülálló tulajdonsága, nyitottsága a vele gyakran harcban álló, politikailag, nyelvileg különböző népek életformája, szokásai, művészete, tudománya, vallási képzetei felé. Ez a nyitottság mindig gazdagodást jelentett a befogadó számára, gyakran segítette saját mondanivalójának formába öntéséhez, tudatosításához, nem egyszer annak mélyebb megértéséhez. Kiemelkedő tanúságát nyújtja ennek az etruszk kultúra. A főleg a Tiberis és Arno folyók által közbezárt Toscana területén virágzó, de északon a Pó-vidék, délen Campania felé is kiterjedő kultúrának az európaiságot meghatározó jelentőségére az Itália egyesítése után, majd a 20. század elején előkerült emlékei hívták fel széles körben a figyelmet.

Az antikvítás tárgyi emlékeanyagából, amelynek kutatása, gyűjtése és bemutatása az Antik Gyűjtemény feladata, ki-

emelkednek az agyagedények, az antik kerámia emlékei. Nem mintha művészi vagy másfajta jelentőségük a márványszobrok, a bronzművesség vagy az ötvösség emlékei fölé emelné őket, hanem pusztán gyakorlati szempontból: anyaguk szívóssága, olcsóságuk, számtalan használati területük okán rendkívül nagy mennyiségben készültek és kerültek elő a kutatások során. A múzeumban őrzött, különleges ritkaságokat is tartalmazó anyagukból került kiválasztásra a kultúrák egymásra hatásának három jellegzetes példája.

Az etruszkok iránti érdeklődés középpontjában sokáig az etnikai eredetükről szóló ellentmondásos antik és modern elméletek álltak. Kultúra és etnikum szétválaszthatóságának és szétválásának számos példáján okulva, az érdeklődés fő tárgya újabban az lett: mikortól beszélhetünk etruszk kultúráról, és milyen tényezőknek volt alapvető szerepe létrejöttében. Ma úgy tűnik, hogy az őskor óta betelepült területén, amelyre közvetve vagy közvetlenül a Keleti Alpok és a Kárpát-medence vidékéről is érkeztek hatások, ezeknek befogadásával és a he-

1. kép

2. kép

lyi hagyományok változó formában való továbbélésével gazdagodva a Kr. e. 8. században alakult ki egy új kultúra, amelyet etruszknak nevezhetünk. Minden jel arra mutat, hogy a rövid idő múlva a nagy városszerű központok kialakulásához vezető fordulat két vezető indítéka a föníciai és a görög kultúrával való intenzív kapcsolatok létrejötte volt. A két nép hajósai, elsősorban fémlelőhelyek keresése, de kereskedelmi és politikai indítékok, nem utolsósorban pedig felfedező kíváncsiság ösztönzésére szálltak tengerre és indultak el nyugat felé egészen a Gibraltári-szorosig, sőt távolabbra is vezető útjaikra.

Különlegesen gazdagok voltak számos ércfajtában a toscanai hegyek, valamint – talán elsősorban – Szardínia lelőhelyei. Föníciaiak és görögök útjaik számos állomásán alapítottak kikötésre alkalmas települést, de a toszkán part lakói elég erősek voltak ennek megakadályozására. Kölcsönösök voltak viszont az érdekeik az árucserében. A 8. század elejétől áramlottak a leletek tanúsága szerint föníciai, valamint egyre nagyobb tömegben görög termékek jelentős részben Szardínián keresztül a most már Etruriának nevezhető területre, ahol lelkes érdeklődésre találtak nemcsak maguk a kézművesség-művészet addig ismeretlen fajtái, de az általuk közvetített életformák is. Az új kultúra kialakulásában szinte törvényszerűen szerepet játszott a kereskedők-hajósok némelyikének betelepülése. És a vegyes házasságok létrejöttek a kézművességek számos műfajában is. Görög névszignatúrával találkozunk etruszk műveken már a 7. század elejétől, és a 8. század második felétől feltűnnek olyan mesterművek, amelyeknek formája a prae-etruszk helyi kultúrára vezethető vissza, díszítésük pedig görög kézzel tanúskodik (egy példájuk az Antik Kiállítás harmadik termében külön vitrinben látható). Mindenesetre nyilvánvaló, hogy nyersanyagban a föníciai és görög kereskedők, művészetben az etruszkok lettek gazdagabbak, anélkül azonban, hogy ez a gazdagodás teljesen egyoldalú lett volna: erről tanúskodnak a görög lelőhelyeken, főleg szentélyekben talált etruszk tárgyak, de az írott források is nemegyszer említik a görögök közt népszerűvé vált

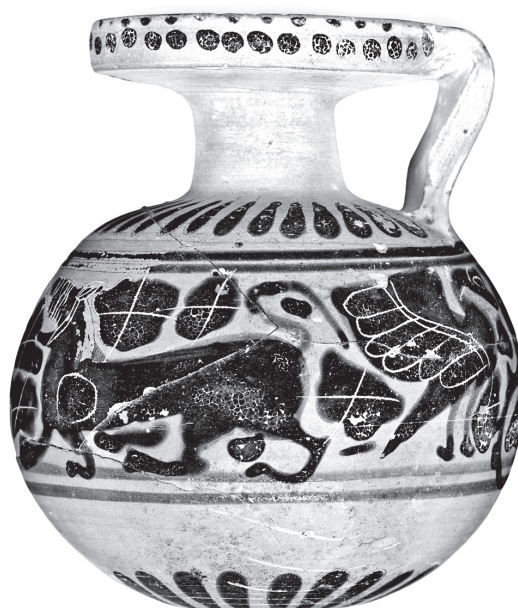
etruszk tárgytipusokat. Hasonlóképpen az etruszkok is csak annak az átvételére és utánzására éreztek kedvet, amit a maguk kultúrájába szervesen beilleszkedőnek vagy a maguk világképét – olykor némi változtatással – gazdagabb formában megfogalmazónak éreztek.

A föníciaiak szerepe az etruszk kultúra kialakulása és első virágzása idején (8–6. század) elsősorban a közvetítés volt: a nagy közel-keleti kultúrák vívmányait eredetiben vagy a maguk mestereinek feldolgozásában ők terjesztették el az egész Mediterráneumban. A kapott fémekért anyagukban és formájukban addig ismeretlen luxustárgyakat kínáltak, a kialakuló etruszk elit körében is keresettek voltak jórészt ciprusi műhelyekben készült domborműves díszítésű bronzedényeik. Kerámiát jóformán csak házi használatra készítettek, durva felületüket nem díszítették, de jellegzetes formáikat nyugati településeiken is utánozták. Ilyen volt a kiállított kancsó, amely a 6. század második felében (mikor az anyaországot a perzsák elfoglalták) önálló birodalomként vált Karthágóban készült (1. kép). Az etruszkok ekkor baráti-szövetségi viszonyban voltak Karthágóval, kerámiájukat is – görög vonásokkal elegyítve – utánozták, csak sokkal igényesebb kivitelben: a 7. század második negyedétől készített bronz-utánzó, spanyol eredetű szóval bucchero-nak nevezett technikával. A fényesre kidolgozott felületű, belül szürke bucchero-kerámia az etruszkok egyetlen olyan edényfajtája, amely a görögökkel versenyezve az egész Mediterráneumban keresett volt. Valószínű, hogy a kiállított kancsó, amelyet Pompeiiben vásároltak, és a föníciai mintaképet görög vonásokkal elegyítette, az etruszkok egyik campaniai műhelyében készült (2. kép).

A 7. századot a Mediterráneum orientalizáló korszakának is nevezik, mert kultúráiban jelentős ösztönző szerepük volt a közel-keleti kultúráknak. Ennek tanúja a szélteben elterjedt korinthosi görög kerámia keleti ösztönzésű állatfrízekkel való díszítése. A bemutatott kis váza, modern elnevezésével gömbbalyballos formája Korinthosban alakult ki, és 625–550 között volt

3. kép

4. kép

rendkívül népszerű illatszeres edény (3. kép; a kiállított példány a nagy hatású ún. Szfínx-festő műve). A föníciai típusú edényekkel ellentétben a korinthisiakat széltében utánozták Itáliában, de elsősorban etruszk műhelyekben készültek ezerszámra a korinthizáló kerámia változatos formái, jó részük, mint a kiállított aryballos mutatja, formájában is pontos utánzata volt görög mintaképeinek. Az edényke az etruszko-korinthisi vázák egyik fő műhelyében, Vulci-ban készült, mesterét egyik kedvenc díszítőmotívumáról a Szembenéző Oroszlánok festője néven említik (4. kép). Bármilyen szoros volt a kapcsolat a korinthisi vázák és etruszk utánzataik között, történetüket a két kultúra belső viszonyai határozták meg: a Szfínx-festő aryballosa 600 körül készült, Etruriában a vázaformát ismereték ugyan, de csak jó 30-40 év múlva lett népszerűvé, akkor viszont szinte egyeduralkodóvá vált az etruszko-korinthisi kerámiában, nyilvánvalóan új helyi szokások hatására. A forma a 6. század közepén nagyjából egy időben tűnt el Korinthosban és Etruriában.

A 6. század második felében a korinthisi kerámia vezető szerepét a nyugati Mediterráneumban az athéni műhelyek feketealakos produkciója vette át. Etruriában a század harmadik negyedében a perzsák elől nyugatra menekülő keleti görögök kerámiája is népszerű és lelkesen utánzott volt, de már a század közepétől az athéni műhelyek mesterművei kerültek elő etruszk lelőhelyeken, az 525–475 közti fél században pedig messze a legkedveltebb volt az athéni feketealakos áru, amelynek néhány nagy műhelye kimutathatóan etruszk vásárlóinak kedve szerint dolgozott – ami sokkal inkább etruszk vázaformák utánzását jelenti, mint az ábrázolások kiválasztását. Hogy a nyitottság mennyire nem a sajátos helyi hagyományok és igények rovására érvényesül, annak jellemző példája, hogy az athéni feketealakos vázafestészet uralkodó importja ellenére az etruszk műhelyekben csak szórványosan és vonakodva használták a feketealakos díszítésmódot, technikáját alig követték, legfőképpen másod-, harmadrendű mesterek (az egyetlen kivétel a félig-meddig atticizáló Micali-festő, akinek két mesterműve az állandó kiállításon látható). Ezt a helyzetet példázza a kiállított feketealakos díszítésű vázapár, a konvencionális mo-

5. kép

6. kép

dern nevén olpének nevezett kancsóforma athéni típusának két képviselője. A kissé sérült athéni példány, rajta a Minós kréti bikáját megfélemező Héraklész alakjával, a 6. század végén népszerű ifjú, a későbbi sikeres hadvezér nevét dicsőítő vázáról elnevezett Leagros-csoportba sorolt, egy athéni vázájáról Napkelte-festőnek nevezett mester műve (5. kép). A vázaformának ezt a változatát és az ábrázolás fölötti teret díszítőmotívumok sorával kitöltő díszítésrendszerét utánzó, valamivel későbbi, 480-470 körüli etruszk olpé két táncoló ifjú alakjával (6. kép) az ekkor már eltűnőben levő vázatispúságnak nem a régi nagy déli műhelyek egyikében, hanem Chiusi és Orvieto táján silány rajztudással díszített példánya. Az Athénban akkor már régóta uralkodó vörösalakos díszítéstechnikát még ennél is jóval később, csak az 5. század vége felé vették át Etruriában.

A saját hagyományaihoz zárkózó kultúra előbb-utóbb elmaradottá dermed, mert új világhelyzetek által felvetett kérdésekre nem keres új választ; a nyitott kultúra az önismeret tudatosságával igyekszik minden jelentős újnak elébe menni, a múltból és jelenből szabadon merítve ennek eszközeit, természetlenül utánzás helyett szervesen beépítve őket a maga egyedülállóként megőrzött kulturális világába.

Szilágyi János György

Irodalom

Athéni vázák importja Etruriában:
Reusser, Chr., *Vasen für Etrurien I–II.*, Zürich, 2002.

Föníciai–közel-keleti vázák importja és hatása:
Geppert, K., *Studien zu Aufnahme und Umsetzung orientalischer Einflüsse in Etrurien und Mittelitalien vom Ende des 8. bis Anfang des 6. Jh. v. Chr.*, Berlin, 2006, 88–153.

Az évszak műtárgya – 2011. nyár
Szépművészeti Múzeum
Reneszánsz Csarnok
2011. szeptember –
A fényképeket Mátyus László készítette